

УДК 351.74

ЖАНДАРМЕРІЯ ТА ЇЇ РОЛЬ У ЗАХИСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Даниленко Ю. О.

*Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, м. Київ, Україна
E-mail: fudoshika@rambler.ru*

В статті проаналізовано становлення правоохоронних органів Західноукраїнської Народної Республіки, зокрема Державної жандармерії, її правовий статус та розвиток в контексті державотворчого процесу. Зроблено висновок про необхідність врахування історичних здобутків при дослідженні проблеми становлення правоохоронних органів на сучасному етапі розвитку України.

Ключові слова: правоохоронні органи, жандармерія, ЗУНР.

Унаслідок поразки у війні в жовтні 1918 р. Австро-Угорська імперія почала розпадатися. Український народ опинився у становищі, коли необхідно було самостійно утворювати власну державу та формувати органи законодавчої, виконавчої та судової влади, політичну, економічну і правову системи, національну армію. Особливої форми ці події набули в процесі становлення Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР) та її юридичного закріплення. Хоча цей процес не мав успішного завершення, головні ідеї та діяльність проводу ЗУНР, їх організаційна та законодавча діяльність заслуговують на увагу [5, арк. 1].

Розвиток української державності в сучасний період може бути ефективнішим при врахуванні власної практики державотворення, розвитку та становлення правоохоронних органів Західноукраїнської Народної Республіки як важливого етапу її державного будівництва. Створити державу – це певним чином впорядкувати організацію державного механізму, забезпечити функціонування державних органів, в тому числі і правоохоронних. Оскільки, саме ці органи слугують надійним гарантом державного суверенітету, встановлення і захист якого є основним завданням кожної держави. Відновлення української державності на західних землях має багато повчальних уроків для розвитку новітньої держави.

Вказана проблематика знайшла наукову розробку у працях таких вітчизняних вчених: Тищика Б. Й., Вівчаренка О. А., Кобилецького М. М., Кравчука М. В., Кульчицького В. С., Кугутяка М. В., Литвина М. Р., Музиченка П. П., Вівчаренко О. А. та ін. Втім науковцями не було приділено належної уваги інституційно-правовим умовам формування жандармерії як державного органу охорони суспільного порядку в ЗУНР.

З огляду на значимість проблем становлення та розвитку правоохоронних органів в сучасній Україні, метою цієї статті стало пізнання ролі жандармерії у захисті

Західноукраїнської Народної Республіки, а також дослідження організаційно-правових засад її формування та розвитку.

Створення 1 листопада 1918 р. Української держави відбулося шляхом мирного, безкровного захоплення українськими частинами стратегічно важливих об'єктів міста Львова та підняттям на ратуші жовто-блакитного прапора. Зранку того ж дня полковник Легіону Українських Січових Стрільців Вітовський Д. доповів Українській Національній Раді, що ключові центри міста перебувають в руках українців. Протягом двох тижнів українська влада була встановлена і в усій Східній Галичині. Юридичним оформленням створення ЗУНР стало прийняття Тимчасового Основного Закону «Про державну самостійність Українських земель бувшої Австро-Угорської монархії» від 13 листопада 1918 р. [2, арк. 96]. З прийняттям вказаного вище Основного Закону було юридично закріплено державні атрибути ЗУНР, а Українська Національна Рада перебрала на себе функції парламенту держави [4, арк. 159]. Значимість цієї славетної події важко переоцінити. Вперше з часів Галицько-Волинського князівства титульне населення західноукраїнських земель знову стало господарем на своїй землі, вільним вершителем своєї долі. Після проголошення у 1918 році на західних землях незалежної власної держави український національний провід відразу приступив до розбудови державного апарату, у складі якого формувалися органи охорони правопорядку. В умовах війни армія ЗУНР стала основним засобом забезпечення незалежності та суверенітету держави [3, арк.179].

Одним з напрямів будівництва органів правопорядку було реформування жандармерії. В процесі зламу старого державного апарату у багатьох повітах і населених пунктах була ліквідована австрійська жандармерія. Замість неї місцеві комісари почали на добровільних засадах формувати, так звану, народну міліцію. Але така система не могла забезпечити надійної охорони порядку в усій державі. Тому 6 листопада 1918 року, згідно з рішенням уряду ЗУНР на основі Закону Австро-Угорської імперії «Про жандармерію» від 25 грудня 1894 р. [12, арк.1], почав формуватися «Корпус Української Державної Жандармерії», підпорядкований Державному Секретаріату Військових Справ. Корпус мав і скорочену назву – «Державна жандармерія» (далі – ДЖ). Її центральна команда (керівництво) під проводом майора Індишевського Л. знаходилась у Львові. Вийшов наказ, що зобов'язував уже існуючі повітові команди продовжувати свою діяльність, керуючись старими австрійськими законами і постановами, перейнятими Українською Національною Радою, аж до розробки нової нормативної бази. Підрозділи міліції були підпорядковані ДЖ як допоміжні формування. Передбачалося, що в разі потреби в розпорядження корпусу надавалися загони ополчення. Військовим та цивільним відомствам заборонялося втручатися в роботу та кадрові питання жандармерії. Зверталась увага командантів (командирів) повітових команд на необхідність результативного контролю за роботою підлеглих. Щоб якось зарадити нестачі старшинських кадрів, керівництво ДЖ призначило трьох так званих «експонованих старшин», яким підпорядкувало жандармерію у військово-територіальних регіонах, введених Державним Секретаріатом Військових Справ. Місцями перебування експонованих старшин були: Львів (тимчасово – Жовква), Станіслав, Тернопіль. Відповідно до військово-територіального поділу ЗУНР, сформовано 23 відділи жандармерії з дислокацією у таких містах: Львів, Перемишль, Ярослав, Сянік, Самбір, Сокаль, Рава-Руська, Городок-Ягайлонський, Дрогобич, Тернопіль, Тереховля, Чортків, Бучач, Золо-

чів, Бережани, Стрий, Долина, Станіслав, Городенка, Коломия, Заставна, Чернівці. Команда Державної Жандармерії ділилася на відділи і станиці. Якщо станиця знаходилась в адміністративному центрі, то вона отримувала назву повітової команди. Начальниками відділів ДЖ призначалися старшини, керівниками повітових команд – повітові вахмайстри, станиці очолювали вахмайстри I і II класу. Окремі повітові команди підлягали прямо експонованим старшинам, а ті – керівництву ДЖ. Після відходу українських військ зі Львова керівництво Державної жандармерії разом з урядом переїхало до Тернополя, а потім – до Станіслава, де перебувало аж до травня 1919 р. Для контролю за поточною роботою підрозділів ДЖ на запроваджену посаду інспектора жандармерії призначається полковник австрійської жандармерії Гаванський О. Попри всі негаразди та складнощі поступово йшло поповнення особового складу Державної жандармерії, в тому числі і кваліфікованими кадрами. До неї продовжували вступати колишні жандарми, як українці, так і нерідко чехи, німці, євреї і навіть поляки, котрі перед розпадом Австро-Угорської імперії служили в Східній Галичині. Корпус зміцнювався також за рахунок тих жандармів-українців, яких переворот застав на службі в Західній Галичині, Боснії і Герцеговині, окупованих областях та на фронтах і які за звісткою про відновлення української державності повернулися додому. Після перевірки та прийняття присяги вони призначалися на відповідні посади. Комплектування кадрів здійснювалося і шляхом залучення добровольців, що пройшли строкову військову службу, та підготовлених резервістів. Значним державотворчим кроком Національної Ради ЗУНР стало прийняття Закону «Про Державну жандармерію» від 15 лютого 1919 р. [6, арк.10].

Заслугує позитивної оцінки те, що основи діяльності ДЖ ЗУНР регламентувалися нормативним актом вищої юридичної сили, що відповідало демократичним політичним і правовим традиціям. Закон від 15 лютого 1919 року досить чітко і детально регламентував правовий статус Державної жандармерії, її підпорядкованість і територіальну структуру, порядок заміщення посад та проходження служби (відповідно до прийнятого табелю про ранги), порядок підбору і систему підготовки кадрів ДЖ, вимоги до кандидатів на службу. Важливо також, що у цьому законі здійснюються спроби захисту соціальних прав співробітників ДЖ та членів їх сімей.

За новим законом Державна жандармерія являла собою воєнізовану організацію, покликану захищати й забезпечувати суспільний лад (тобто боротися зі шпигунством, саботажем і ворожою пропагандою), підтримувати спокій і порядок в країні. В разі необхідності вона могла залучатися і до виконання окремих бойових завдань, якщо це не шкодило її основній діяльності. У вищих інстанціях жандармерія підпорядковувалась Державному Секретаріату Внутрішніх Справ [9, арк. 39]. Були ліквідовані посади експонованих старшин та інспектора жандармерії, а при Відомстві внутрішніх справ утворюється «VI відділ жандармерії і поліції» [12, арк.1]. Його начальником став майор Волощук Ю. На співробітників корпусу поширювалися дія військових законів та дисциплінарних статутів. Повітові команди жандармерії перебували у подвійному підпорядкуванні: стосовно загальних питань суспільної безпеки вони підлягали повітовим державним комісарам, а у справах військових і оперативних, адміністративно-господарських, професійної підготовки та контролю за службою – своїм командантам (командирам). Повітовим державним комісарам дозволялося з урахуванням динаміки оперативної обстановки в межах свого району маневрувати силами жандармерії. Іншим цивільним і військовим установам, гро-

мадським організаціям жандармерія не підлягала. Але вони мали право звертатися до жандармерії з проханнями про допомогу в межах її компетенції. Користуватися послугами ДЖ могли суди і прокуратура. В свою чергу, жандармерія мала право вимагати у поліції, цивільної та військової влади сприяння у вирішенні поставлених перед нею завдань, а також запрошувати громадян на бесіди у службових питаннях.

У своїй діяльності ДЖ повинна була дотримуватись чинного законодавства. Щоб уникнути непорозумінь, пропонувалося видавати накази у письмовій формі, якщо ситуація і час дозволяють це зробити.

Співробітник жандармерії мав право під час несення служби застосовувати зброю у таких випадках: «конечної оборони» – в разі потреби відбити напад на нього чи інших осіб, якщо це загрожувало їхньому життю; коли особа, щодо якої здійснюється затримання, чинить опір; при намаганні небезпечного злочинця утекти, якщо немає іншого способу для його затримання [10, арк. 16].

Загальну чисельність Державної жандармерії встановлював Державний Секретаріат Внутрішніх Справ, а кількісний склад її місцевих підрозділів (станцій) – начальник ДЖ за узгодженням з повітовим державним комісаром [7, арк. 17].

У лютому 1919 р. Державну жандармерію очолив підполковник Красіцький О., його заступником став майор Індишевський Л., а згодом – підполковник Яськевич Я. Вступивши на посаду команданта ДЖ, підполковник Красіцький О. обмежив особистий склад до кількості, необхідної для поповнення жандармерії на час війни та інших надзвичайних обставин. Під його керівництвом вдосконалюється організація роботи, система контролю, ефективніше здійснюється комплектування підрозділів. Уже в лютому 1919 р. були здебільшого укомплектовані команди відділів, повітові команди й станиці. Чисельний склад ДЖ перед відворотом за Збруч у липні 1919 р. був таким: «6 булавних старшин, приблизно 25 сотенних старшин і хорунжих, 1000 заводових (кваліфікованих) жандармів, 400 пробних жандармів та 3000 міліціонерів» [11, арк. 20]. Один старшина очолював приблизно 155 жандармів. Шляхом пробної служби, практичного навчання поступово досягалося зростання професійного рівня особового складу. У травні 1919 р. після складання іспиту 7 підстаршин іменовано старшинами. Керівники підрозділів мали забезпечувати професійну та військову підготовку підлеглих. Законом «Про Державну жандармерію» від були передбачені вимоги до осіб, які можуть прийматися на службу до Державної жандармерії, вказувалося, що кандидат повинен бути: «...громадянином ЗУНР, міцної будови тіла, віком не менш як 23 роки, неодруженим чи бездітним вдівцем, мати бездоганну поведінку, вміння добре читати, писати і рахувати, знати державну мову й мову тієї частини неукраїнського населення, яке проживає на території, де передбачається служба майбутнього жандарма» [6, арк.10].

При службовій зацікавленості в конкретній особі Державний секретар Внутрішніх справ або за його вказівкою командант Державної жандармерії мали право давати дозвіл на виняток стосовно вікових і сімейних обмежень. До речі, не заборонялося залучення до служби і неповнолітніх, але за згодою їхніх батьків або опікунів (правда, в законі нічого не сказано, про яку саме службу йдеться). Усі співробітники, вступаючи до Корпусу жандармерії, приймали службову присягу. Остаточному рішенню про зарахування до ДЖ передувала однорічна пробна служба кандидата, яка включалася в загальний термін жандармської служби. Після цього претендент мав скласти іспит перед комісією, до якої входили представники місцевої адміністрації.

рації та старшини відомства. Особи, що вступили до корпусу жандармерії, зобов'язувалися прослужити там 4 роки. Поповнення старшинської ланки здійснювалось шляхом просування до вищих ступенів у межах Корпусу, переведення здібних командирів з військових підрозділів і повернення з відставки, а також за рахунок тих осіб, з якими підтримувались позаслужбові відносини. Стосовно останніх, очевидно, маються на увазі старшини, які конспіративно надавали допомогу у вирішенні оперативних завдань. Керівники усіх рівнів і співробітники ДЖ прирівнювались за ступенями (званнями) та правами до армійських. Командант Державної жандармерії користувався правами командира бригади. Кожний діючий жандарм мав ступінь десятника. Для Корпусу жандармерії була введена відповідна форма одягу – однострій.

За дисциплінарні порушення обов'язків служби, на службовців Корпусу Жандармерії може бути накладено дисциплінарні кари: а) догана; б) арешт до 30 діб; в) пониження на посаді; г) звільнення зі служби [6, арк.10].

На період роботи у ДЖ громадяни звільнялися від служби у війську, оскільки цей час зараховувався їм як військова служба. Всі видатки на утримання, навчання та забезпечення особового складу здійснювались із бюджету Державного секретаріату внутрішніх справ.

Виходячи з аналізу наявних документів є підстави вважати, що «Корпус Української Державної Жандармерії» став реальним інструментом охорони правопорядку, що ґрунтувався на розумному гуманізмі й поступовому утвердженні демократичних засад у суспільстві. Було прийнято два важливі закони, які стали значним поштовхом до процесу створення ДЖ. Водночас створено відповідну матеріально – технічну базу жандармерії, налагоджено фінансове забезпечення платні особовому і старшинському складу та інших видатків. Унаслідок цих заходів створено загальнодержавну спеціалізовану службу, яка мала чітку організаційну структуру (провідна команда й регіональні органи, диференційована система підготовки кадрів та інш.).

В подальшому планується дослідити діяльність військових органів правопорядку та народної міліції, які діяли одночасно з жандармерією та відігравали суттєву роль у державному будівництві ЗУНР.

Список літератури

1. Вівчаренко О. А. Правоохоронні органи Західноукраїнської Народної Республіки / О. А. Вівчаренко // Матеріали міжнародної наукової конференції присвяченої 75-річчю Західноукраїнської Народної Республіки. – Львів, 2009. – С. 31-33.
2. Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. – К., 1992. – 445 с.
3. Кравчук М. В. Правові основи будівництва Національних Збройних Сил України в 1914-1993 рр. (Орг., структура, штати) / М. В. Кравчук. – Івано-Франківськ: Вид. "Плай", Коломия: Видавничо-поліграфічне видавництво "Вік", 1997. – 292 с.
4. Мищак І. До історії законотворчості Західноукраїнської Народної Республіки / І. Мищак // Право України. – 2008. – №10. – С. 156-163.
5. Ситник О., Кузишин М. Досвід державного будівництва ЗУНР як вияв прагнення до соборності українських земель / О. Ситник // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iai.donetsk.ua>.
6. Закон про корпус Жандармерії 15 лютого 1919 р. // Вісник державних законів ЗУНР, 1919 р. – С. 10.
7. Центральний державний архів вищих органів державної влади і органів державного управління України (ЦДАВО України). – ф.581, оп.1, спр.163, арк.17-20
8. Тищик Б. Й. Західноукраїнська Народна Республіка / Б. Й. Тищик, О. А. Вівчаренко. – Коломия: Вид-во «Світ», 1993. – 119 с.

9. Костицький М. В. Західноукраїнська Народна Республіка (1918-1923) / М. В. Костицький, Б. Й. Тищик. – Львів, 1992. – 98 с.
10. Центральний державний історичний архів України, м. Львов (ЦДІАЛ України), ф. 581, оп.2, спр. 163, арк. 16
11. Центральний державний історичний архів України, м. Львов (ЦДІАЛ України), ф. 581, оп.2, спр. 163, арк. 17-20
12. Ustawa z dnia 25 grudnia 1894, o s. k. zandarmeryi królewsw i krajów w Radzie państwa reprezentowanych // Dziennik ustaw państwa dla królewsw i krajów w Radzie państwa reprezentowanych. – Rok 1895. – Wieden, 1895. – s. 1.

Даниленко Ю. А. Жандармерія и её роль в защите Западноукраинской Народной Республики / Ю. А. Даниленко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2012. – Т. 25 (64). № 1. 2012. – С. 225-230.

В статье проанализировано становление правоохранительных органов Западно-Украинской Народной Республики, в особенности Государственной жандармерии, её правовой статус и место в защите ЗУНР. Сделал вывод о необходимости учёта исторических достижений при исследовании проблемы становления правоохранительных органов на современном этапе развития Украины.

Ключевые слова: правоохранительные органы, жандармерія, ЗУНР

Danilenko Y. Gendarmerie and its role in protecting the West-the People's Republic / Y. Danilenko // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2012. – Vol. 25 (64). № 1. 2012. – P. 225-230.

In the article analyzes the emergence of Western law enforcement agencies - the Ukrainian People's Republic, in particular the gendarmerie of the State, its legal status and place in the protection of suv. Concluded that the need to consider the historical achievements in the study of problems of becoming law enforcement officers at the present stage of development of Ukraine.

Keywords: police, gendarmerie, National Republic.

Статья поступила в редакцию 06.02.2012.